

²⁵ Кондратьев В. Экспертизу ценности документов нельзя проводить упрощенно // *Вопр. архивоведения*. – 1961. – № 2. – С. 86.

²⁶ Сидорова В. Историческая ценность документов по личному составу. (Архивоведческий аспект. На примере личных дел работников наркомата просвещения РСФСР 1917 – 1927 гг.): дис. ... канд. ист. наук. – М., 1985. – 217 с.

²⁷ Документы, содержащие персональные данные в государственных архивах России: справочно-информационное пособие / ВНИИДАД. – М., 2008. – 140 с.

⁸ Про проведення експертизи цінності документів ... – С. 17.

²⁹ Сельченкова С., Селіверстова К. Експертиза цінності управлінських документів: наук.-метод. посіб. / Укрдержархів, УНДІАСД, Спілка архівістів України, Рівнен. осередок САУ. – К.; Рівне, 2011. – С. 69.

³⁰ Про проведення експертизи цінності документів ... – С. 17.

³¹ Сельченкова С., Селіверстова К. Експертиза цінності управлінських документів ... – С. 68.

³² Исторично значущі документи мають постійний строк зберігання (документи НАФ), характеризуються

абсолютною історичною важливістю для суспільства і/або держави.

³³ Соціально значущі документи мають тривалий строк зберігання (25, 45, 50, 75 років) і використовуються для персонального підтвердження законних прав громадян на соціальне забезпечення.

³⁴ Обеспечение доступа пользователей к документам государственных и муниципальных архивов Российской Федерации и организация использования ими: метод. рекомендации / Федерал. архив. агенство, ВНИИДАД. – М., 2009. – 48 с.

³⁵ Артизов А. О доступе к архивным документам по реабилитации политических репрессий // *Архивознавство. Джерелознавство. Археографія: міжвідом. зб. наук. пр.* – 2001. – Вип. 4. – С. 269–270.

³⁶ Яременко Л. Документаційне забезпечення виконання запитів соціально-правового характеру // *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність. Проблеми науки, освіти, практики. Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.* – К.: ДАКККІМ, 2007. – С. 214–215.

³⁷ Войцеховская Н., Портнов Г., Яковлева Л. Работа с документами в связи с аварией на Чернобыльской АЭС // *Сов. архивы*. – 1990. – № 6. – С. 42–43.

УДК 930.25:94(477.51/53)«18»

Віталій Морозов

ВНЕСОК ДВОРЯНСТВА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АРХІВНОЇ СПРАВИ ПОРЕФОРМЕНОГО ПЕРІОДУ

Досліджено внесок представників дворянства Лівобережної України у становлення та розвиток архівної справи. Проаналізовано та окреслено основні віхи діяльності вихідців із чернігівського та полтавського губернського дворянства в різних статистичних та архівних комісіях, установах та історико-дослідницьких товариствах.

Ключові слова: дворянство, архів, статистика, історичний документ.

Исследован вклад представителей дворянства Левобережной Украины в становление и развитие архивного дела. Проанализированы и обозначены основные вехи деятельности выходцев из черниговского и полтавского губернского дворянства в различных статистических и архивных комиссиях, учреждениях и историко-исследовательских обществах.

Ключевые слова: дворянство, архив, статистика, исторический документ.

The contribution to the establishment and development of archives predstantykv nobility left-bank Ukraine poreformennoho period. Analysis and basic services are also highlights people from Chernihiv and Poltava provincial nobility in riznopalnovykh statistical and archival commissions, institutions, and historical research companies.

Key words: nobility, archive, statistics, historical document.

Окремі аспекти внеску представників лівобережного дворянства України в розвиток архівної справи в 1861–1917 рр. у свій час досліджували І. М. Симоненко, Л. І. Шохін, А. М. Бовгиря, О. А. Рахно, В. М. Самошенко, В. Ф. Стоян, С. П. Щавелев та ін.

Чернігівщина і Полтавщина здавна славилися своїми відомими уродженцями, які зробили досить помітний внесок у розвиток суспільно-політичних та культурно-освітніх процесів, що

відбувалися на Україні та за її межами. Свого часу з вуст освічених діячів не сходило ім'я відомого мореплавця Ю. Ф. Лісянського (1773–1837) та ушавленого генерала Вітчизняної війни 1812 р. графа М. А. Милорадовича, а прихильники української культури були зачаровані віртуозною грою кобзаря О. М. Вересая (1803–1890) та неперевершеною театральною майстерністю акторки М. К. Заньковецької (1860–1934).

© Віталій Морозов, 2011

Дворянство Лівобережної України зробило внесок і в розвиток архівної справи. Так, М. В. Юзефович (1802–1889), вийшовши в 1856 р. у відставку в чині дійсного статського радника, став головою Київської комісії для розгляду давніх актів, створеної за його активної участі в 1843 р. З цього часу головна його діяльність зосередилася в археографічній комісії, де він брав участь у розбиранні різних старовинних документів, опрацьовував їх і спостерігав за їхнім виданням. Статті М. Юзефовича друкувалися в різних виданнях, зокрема у «Вестнике Юго-Западной и Западной России»¹. Із них на увагу дослідників історії розвитку та становлення архівної справи заслуговують: «Объяснение от председателя Киевской Комиссии для разбора древних актов» (Основа, 1861 г., № 3), «Заметки по университетскому вопросу» (Вестник Юго-Западной и Западной России, 1862 г., № 1, отд. IV), «Некоторые соображения о лучшей организации деятельности археографических комиссий» (Труды 3-го Археологического съезда. – Киев, 1878 г., т. I).

Відомий представник полтавського дворянства, археолог та історик мистецтва Г. Д. Філімонов (1828–1898) навчався в Московському університеті на історико-філологічному відділенні. В 1856 р. його відрядили до московської Збройової палати, через 2 роки призначено у ту ж палату завідувачем її архівом і канцелярії. А в 1864 р. він разом із своїми однодумцями заснував Товариство шанувальників давньоруського мистецтва².

Виходець із дворянських родів Чернігівської губернії М. О. Домонтович (1830–1902) зарекомендував себе здібним військовим діячем та дослідником української старовини. В 1858 р. він закінчив військову академію³. За складання опису Чернігівської губернії був прийнятий у дійсні члени Російського географічного товариства⁴. У 1876 р. Михайла Олексійовича призначено керівником канцелярії головнокомандувача Дунайською армією. 8 листопада 1881 р. він увійшов у склад військово-навчального комітету та отримав посаду голови військово-історичної комісії з опису російсько-турецької війни 1877–1878 рр.⁵

Помітний внесок у розвиток архівної справи зробив і О. М. Лазаревський (1834–1907) – випускник історико-філологічного факультету Петербурзького університету, відомий дослідник української старовини. Свого часу він мав доступ до бібліотеки графа А. С. Уварова, укладав каталог її рукописного фонду⁶. Перебуваючи в м. Чернігові, вивчав та систематизував доку-

менти архіву генеральної військової канцелярії та казенної палати⁷.

Великі зусилля у становлення архівної справи доклав й Г. О. Милорадоич (1834–1905) – генерал-лейтенант, сенатор, історик. У 1890–1896 рр. він обирався чернігівським губернським предводителем дворянства. Крім численних офіційних посад розгорнув широку громадську і благодійну діяльність: був почесним членом Чернігівського статистичного комітету, головою Чернігівської губернської вченої архівної комісії, 1898 р. став членом правління Російського генеалогічного товариства.

Активно займаючись історичними дослідженнями та маючи доступ до архівних документів тогочасних установ, Григорій Олександрович опублікував низку унікальних книг і статей з історії та генеалогії, серед яких довідники: «Список лиц свиты их величеств с царствования императора Петра I по 1886 год» (Киев, 1886; наступні доповнені видання: Чернигов, 1891; Чернигов, 1895; СПб., 1902), «Списки губернских предводителей дворянств Российской империи. 1785–1895» (Чернигов, 1895), «О роде дворян и графа Милорадович» (Киев, 1871), «О роде дворян Полуботок» (Киев, 1870), історична праця «Любеч, родина преподобного Антония Печерского» (М., 1871) тощо.

Значний вклад у розвиток архівної справи вніс й Д. Я. Самоквасов (1843–1911). У 1868 р. він закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. Обіймав посади професора історії російського права у Варшавському (1873–1892) і в Московському (1894–1911) університетах, викладав також у Московському імператорському ліцеї, читав відкриті лекції з археології й історії. У 1892–1911 рр. був директором Московського архіву міністерства юстиції (МАМЮ). Член і активний діяч низки вчених товариств та організацій, багатьох губернських вчених архівних комісій. Делегат III–XIV всеросійських археологічних з'їздів, учасник Антропологічної (Москва, 1879) і Всесвітньої (Париж, 1878) виставок. У 1892–1911 рр. він очолював одне з найбільших у країні сховищ давніх актів – Московський архів міністерства юстиції (МАМЮ). Сюди надійшли документи вищих і місцевих установ Великого князівства Литовського, Московської держави XIV–XVII ст. та Російської імперії XVIII–XIX ст. (понад 2,5 мільйона справ)⁸. Запропонований ним на початку XX ст. проект реформи архівної служби в Росії на засадах загальнодержавної централізації випередив свій час. Його основні ідеї реалізовано

тільки після революції 1917 р. в новому законі про архівний фонд Російської Федерації. Будучи керівником МАМЮ, Дмитро Якович намагався активізувати роботу зі систематизації його документів та створенні довідкового апарату. Завдяки його зусиллям було оформлено 8 томів «Опису документів і паперів МАМЮ».

Невтомний дослідник української старовини та всесвітньовідомий земський статистик О. О. Русов (1847–1915) в 1868 р. закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. З 1876 р. він проводив статистичні дослідження в Чернігівській, Херсонській, Полтавській губерніях, Києві і Харкові, входив до складу громадських культурно-провітницьких товариств Києва, Одеси, Єлісаветграда, Херсона, Харкова, Чернігова, Петербурга, Полтави. У 1885–1886 рр. він, як секретар Херсонської губернської земської управи, залучив до статистичної роботи багатьох українських діячів. Серед них А. М. Грабенко, Т. А. Василевский, Л. В. Падалка та ін. Проживаючи у Петербурзі (вересень 1902–вересень 1908 рр.), Олександр Олександрович очолював статистичний відділ страхової компанії «Надія».

Відомий архівіст О. І. Левицький (1848–1922) закінчив Полтавське духовне училище і семінарію (1859–1869), навчався на юридичному та історико-філологічному факультеті Київського університету (1870–1874). Він був учнем В. Б. Антоновича. У 1874–1921 рр. обіймав посаду відповідального секретаря Тимчасової комісії для розгляду давніх актів та був її першим історіографом, також був заступником керівника Центрального архіву давніх актів в м. Києві (1879–1887). Значні досягнення вченого були в галузі археографії. З його іменем пов'язані перші наукові видання літописів, історичних творів, актових документів «Архива Юго-Западной России» з ґрунтовними вступними статтями, текстологічними примітками і науковими коментарями.

Представник полтавського дворянства В. І. Яковенко (1859–1915) – відомий літератор та земський статистик. До статистичних робіт його залучено з 1880 р. при дослідженні московських фабрик і заводів. У 1893 р. запрошено на посаду завідувача статистичними роботами Смоленського губернського земства. З 1894 р. по 1901 р. завідував статистичними роботами Санкт-Петербурзького губернського земства. Під його керівництвом вийшов «Збірник матеріалів з початкового народної освіти», історичний нарис «Жебраки Санкт-Петербурзької губернії» тощо.

До когорти відомих представників сіверського краю належав генерал-лейтенант О. К. Баіов (1871–1935) – видатний дослідник історії військової майстерності, людина, якій за своє життя довелося відчувати як задоволення від злетів своєї науково-викладацької кар'єри, так і всі труднощі перебування на арені військових баталій під час Першої світової війни й життя в еміграції.

Він народився 8 (20) лютого 1871 р. в сім'ї підполковника (майбутнього генерал-майора) К. О. Баіова (1839–1903), вихованця Полтавського кадетського корпусу (1856) та випускника курсу Академії генерального штабу (1862)⁹. Отримавши початкову освіту в домашніх умовах, майбутній дослідник військової історії продовжив навчання та опанування різнопланових наук у Київському кадетському корпусі, з якого в 1886 р. був переведений до 2-го Константинівського військового училища (м. Санкт-Петербург), яке закінчив у 1890 р. Керівництво академії генерального штабу на чолі з генерал-лейтенантом В. Г. Глазовим, пам'ятало про здібного свого випускника, і в 1902 р. О. К. Баіова, армійського підполковника, було призначено керівником підрозділу, який відав організаційними питаннями підготовки слухачів – армійських офіцерів. А через 2 роки він отримав посаду керівника справами академії, яку на той час уже очолював генерал М. П. Михневич. Таким чином молодий дослідник військової історії отримав доступ до унікальних документів, інформацію з яких він використав під час написання своїх майбутніх історичних розвідок.

Досвід написання дослідницьких робіт із військової історії значною мірою допоміг Олексію Костянтиновичу бути активним і діяльним членом військово-історичної комісії з написання історії російсько-японської війни, яка працювала в 1906–1910 рр. Результатом роботи комісії була підготовка та друк фундаментального дослідження «Русско-японская война 1904–1905 гг.», виданого в 9 томах (16 книгах)¹⁰. У 1909 р. під керівництвом О. К. Баіова видано два томи архівних документів, що відносилися до полтавського періоду Північної війни, за активного сприяння Російського військово-історичного товариства¹¹.

З 16 грудня 1917 р. він обійняв посаду професора Академії генерального штабу, яку в той час очолював генерал-майор О. І. Андогський¹². Одночасно продовжувалася й наукова діяльність Олексія Костянтиновича. Він очолював комісію з упорядкування історичного архіву та працював над поповненням колекцій Артилерійського та Інженерного музеїв столиці¹³.

¹ Языков Д. Д. Обзор жизни и трудов покойных русских писателей. – М., 1905. – Вып. IX. – С. 89–90.

² Археологические известия и заметки. – 1898. – № 11/12.

³ Глиноецкий Н. П. Исторический очерк Николаевской академии Генерального штаба. – СПб., 1882. – 698 с. разд. паг; 14 л. портр.

⁴ Черниговская губерния: [Описание] / сост. Ген. штаба подполк. М. Домонтович, д. чл. Рус. геогр. о-ва. – СПб.: Тип. Ф. Персона, 1865. – 737 с. разд. паг., 19 л. табл., карт.; 26 см. – (Материалы для географии и статистики России, собр. офицерами Ген. штаба).

⁵ Чернявский, И. С., Томкеев В. И. и другие. Материалы для описания русско-турецкой войны 1877–1878 гг. на Кавказско-Малоазиатском театре. – 1904. – Т. I. – 632 с.; Т. II. – 724 с.; 1907. – Т. III. – 607 с.; 1908. – Т. IV. – 668 с.; 1909. – Т. V. – 630 с.; 1910. – Т. VI, ч. I. – 497 с.; Т. VI, ч. II. – 277 с.; Т. VII, ч. I. – 737 с.; 1911. – Т. VII, ч. II. – 352 с.; Описание русско-турецкой войны 1877–1878 гг. на Балканском полуострове и Особое прибавление. – СПб., 1901–1913. – Т. 1–9.

⁶ Багалей Д. И. Новый историк Малороссии: рецензия на книгу А. Лазаревского «Описание старой Малороссии». – СПб.: Тип. Император. Академии Наук, 1891. – 148 с.

⁷ Лазаревский А. М. Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скорун и Войцеховичей. XVII–XVIII в. – К.: Тип. К. Н. Милевского, 1884. – 353 с.; Мотыжинский архив. Акты переяславского полка. XVII–XVIII вв. – К., 1890. – 223 с.

⁸ Щавелёв С. П. Историк Русской земли (жизнь и труды Д. Я. Самоквасова). – Курск: Изд-во Курск. мед. ун-та, 1998. – 282 с.

⁹ Павловский И. Ф. Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса (1840–1890). – Полтава, 1890. – С. 23.

¹⁰ Військово-історичну комісію було створено у вересні 1906 р. при Головному управлінні генерального штабу під керівництвом генерал-майора В. І. Ромейко-Гурко. Всього над описанням війни працювали 35 осіб. За чотири роки було вивчено 12 тис. документів.

¹¹ Документы Северной войны. Полтавский период. – СПб., 1909. – Вып. I. – 345 с.

¹² Андогский О. І. (1876–1931) – генерал-майор, выпускник Академії генерального штабу (1905), її начальник у 1917–1922 рр.

¹³ Артилерійський музей Санкт-Петербургу засновано в 1756 р. З 1868 р. він розміщувався в будинку колишнього арсеналу. До 1965 р. називався Артилерійським історичним музеєм.

УДК[930.25+930.253.004.14]:001.4(477)

Вікторія Ляшенко

ПОНЯТТЄВИЙ АПАРАТ З ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ АРХІВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОРИСТУВАННЯ АРХІВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ

У статті розглянуто основні питання формування та функціонування поняттєвого апарату з організації використання архівної інформації та користування архівними документами, визначено зміст цих понять.

Ключові слова: поняттєвий апарат, організація використання архівної інформації, користування архівними документами.

В статье рассмотрены основные вопросы формирования и функционирования понятийного аппарата в сфере организации использования архивной информации и пользования архивными документами, определено содержание этих понятий.

Ключевые слова: понятийный аппарат, организация использования архивной информации, пользование архивными документами.

The article reviews the main problems of formation and functioning of the conceptual apparatus with the use of archival information and use of archival documents, identified the importance of these concepts.

Key words: conceptual apparatus, the organization use of archival information, the use of archival documents and more.

Організація використання архівної інформації залежить від рівня розроблення її теоретико-методологічних засад. Державні архіви накопичили чималий практичний досвід, що відображено в архівознавчій літературі. Здійснено певні узагальнення та теоретичне осмислення у цій сфері¹.

Системність та чіткість термінології відображує сталий рівень розвитку науки, а також орієнтує на оптимізацію практичної діяльності в тій чи іншій галузі. Цим визначається значущість розроблення науково обґрунтованої термінології в галузі архівної справи та архівознавства.

© Вікторія Ляшенко, 2011